

УДК 027.7:[004:001.103-025.28
DOI: 10.31866/2616-7654.12.2023.293568

БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПОШИРЕННІ ПРАКТИК ВІДКРИТОЇ НАУКИ

Владислав Касьян,
кандидат філософських наук, доцент,
Київський національний університет
культури і мистецтв
(Київ, Україна)
ORCID: 0000-0003-0539-4531
e-mail: kasjanvv@gmail.com

Валерій Кушнарьов,
кандидат культурології, доцент,
Київський національний університет
культури і мистецтв
(Київ, Україна)
ORCID: 0000-0003-3037-1841,
e-mail: VKusnarov@ukr.net

Мета статті – визначити стан та напрями підвищення ефективності реалізації концепції відкритої науки в бібліотеках закладів вищої освіти України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань використано контент-аналіз, системний підхід, методи аналізу та синтезу, узагальнення і систематизації.

Наукова новизна. На основі сформованої вибірки із 12 бібліотек закладів вищої освіти (ЗВО) України виявлено тематичний спектр електронних ресурсів та сервісів інституційних репозитаріїв, схарактеризовано методичне та нормативно-правове забезпечення їх функціонування. Висвітлено особливості реалізації бібліотеками українських ЗВО основних принципів відкритої науки, виявлено резерви розбудови ними відкритого інформаційного простору для науковців та здобувачів вищої освіти.

Основні висновки. На основі аналізу наукових праць українських і зарубіжних дослідників встановлено внесок науковців у формування концептуальних засад відкритої науки як комунікаційного феномену, що має ключове значення для розвитку цифрового суспільства та суспільства знань. Сформульовано низку першочергових завдань, що потребують розв'язання: покращення засобів технологічної підтримки інституційних репозитаріїв; забезпечення бібліотеками ЗВО відкритого доступу до передплачених ресурсів та реферативно-бібліографічних баз даних, колекцій оцифрованих видань, включених до Державного реєстру національного культурного надбання України; подання навчальних матеріалів у відкритому доступі (програм дисциплін, конспектів лекцій, протоколів засідань, дидактичних матеріалів тощо); розробка та впровадження низки інформаційних, бібліотечних та освітніх методик наукової взаємодії з різними категоріями користувачів. Обґрунтовано та узагальнено значення ресурсного потенціалу сучасних практик бібліотек ЗВО у поширенні здобутків відкритої науки; визначено сучасний стан впровадження концепції відкритої науки у ЗВО України. Перспективами подальших досліджень є апробація різних аспектів впровадження відкритого доступу; розроблення бібліотеками ЗВО інструментів і сервісів відкритої науки.

Ключові слова: відкрита наука; відкритий доступ; дослідницька інфраструктура; наукова бібліотека; бібліотека закладу вищої освіти; заклади вищої освіти.

ВСТУП

Трансформаційні зміни в цифрову епоху спричинили впливи, що торкнулися сутнісних характеристик усіх соціальних інститутів. Бібліотеки як одні з найуразливіших і водночас непохитних за сенсовим, змістовим наповненням інституцій стають серцевиною та уособленням національних знанневих ресурсів, ціннісних орієнтирів, відображених у важливості й актуальності буття. Бібліотеки ЗВО зберігають і продовжують збагачувати своїх користувачів інтелектуальними та духовними скарбами. Усталеність традицій поєднується з необхідністю суспільства мати відкритий доступ до результатів наукових досліджень і нових знань, що стає одним зі стратегічних напрямів діяльності бібліотек ЗВО.

Основним завданням бібліотек України є «реалізація прав громадян на бібліотечне обслуговування, забезпечення загальної доступності до інформації та культурних цінностей, що зберігаються та надаються в користування бібліотеками» (Верховна Рада України, 1995).

У Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» з-поміж найактуальніших напрямів діяльності названо актуалізацію «документно-інформаційних ресурсів бібліотек на традиційних та електронних носіях і забезпечення доступу до них». Для вирішення цього завдання необхідна реалізація відкритого доступу до наукової інформації через формування цифрових архівів (Кабінет Міністрів України, 2016).

Діяльність бібліотек ЗВО регламентується нормативно-законодавчими документами України. Так, у положеннях Закону України «Про вищу освіту» імперативною нормою стали такі елементи: наявність у структурі бібліотеки закладу вищої освіти посад наукових співробітників, дотримання «відкритості» формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою» (Верховна Рада України, 2014).

У Національному плані щодо відкритої науки розроблено систему індикаторів його виконання з чіткими хронологічними межами втілення кожного з шести етапів забезпечення відкритого доступу (Кабінет Міністрів України, 2022).

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ

Представлений інформаційний огляд публікацій українських і зарубіжних дослідників відображає багаторівневий вимір проблеми впровадження *відкритої* науки.

У документі Європейської комісії «Open innovation, open science, open to the world – a vision for Europe» («Відкриті інновації, відкрита наука, відкритість до світу – візія для Європи») відкриту науку розглянуто як новий підхід до наукового процесу, заснованого на спільній роботі та інноваційних способах розповсюдження знань за допомогою цифрових технологій і нових інструментів спільної роботи. Відкритість науки як важливий складник відкритого суспільства уможливорює створення середовища для взаємодії громадянського суспільства та університетів (European Commission, 2016).

В Рекомендаціях ЮНЕСКО сформульовано таке визначення «Відкритої науки»: відкрите наукове знання (Open scientific knowledge), що належить до відкритого доступу до наукових публікацій (*Scientific publications*), відкритих дослідницьких даних (*Open research data*), відкритих освітніх ресурсів (*Open educational resources*), відкритого програмного забезпечення (*Open source software*), відкрито-

го обладнання (*Open hardware*); відкритої наукової інфраструктури (*Open science infrastructures*) (UNESCO, 2021).

Результати дискусії про вплив відкритої науки на навчання та викладання у ЗВО розглянуто в праці Т. Хеска (T. Heck), І. Петерса (I. Peters), Ат. Мазаракіса (Ath. Mazarakis), А. Шерпа (A. Scherp), І. Блюмель (I. Blümel), в якій наведені результати аналізу онлайн-опитування 210 учасників із університетів Німеччини щодо використання респондентами відкритих освітніх ресурсів (Heck et al., 2020). Продовження дискусії в руслі актуальних практик відкритої науки спрямовано на впровадження дослідницького навчання, природничо-наукової освіти в закладах вищої освіти через дослідницьку діяльність студентів (Heck & Heudorfer, 2018).

Дж. Банкс та ін. (Banks et al., 2019) приділили увагу вивченню відкритого дослідницького середовища, довели необхідність розроблення конкретних практичних рекомендацій щодо його втілення для окремих дослідників, рецензентів, редакторів журналів.

У праці Р. Холла (Hall, 2020) висвітлено два аспекти реалізації принципів відкритої наукової інфраструктури через компаративний аналіз підходів до досліджень, проведених у «традиційному» форматі, та участь у спільному дослідженні, в якому дослідницькі дані, матеріали, обладнання зберігаються в різних сервісах відкритої науки. В. Копанєва і Л. Костенко (2021) розкрили в своєму дослідженні принципи побудови системи репозитаріїв України. На думку авторів, доцільно створювати репозитарії первинних дослідницьких даних, що кардинально змінить підхід у «трансформації вітчизняної інфосфери з інфраструктурного елемента дослідницького процесу в його безпосереднього учасника».

Аналітичний огляд основних здобутків політики відкритого доступу з часу оголошення Будапештської ініціативи відкритого доступу здійснила дослідниця Т. Ярошенко (2021), зокрема, простежила етапи втілення концепції відкритої науки, підкріпленої різними стратегіями, політиками, платформами і застосунками. В. Білоус (2019) описала теоретичні та практичні аспекти впровадження в роботі бібліотек нових моделей наукової комунікації, зокрема репозитаріїв, видання е-журналів, освітніх платформ. Н. Калюжна (2021, 2023) приділила увагу ролі постійних ідентифікаторів у забезпеченні відкритого доступу до результатів наукових досліджень, а також окреслила сучасний стан і перспективи розвитку впровадження принципів відкритого доступу в Україні.

Фахові рекомендації щодо перспектив участі бібліотекарів у створенні репозитаріїв даних, служби кураторів даних у структурі академічних бібліотек запропонували дослідники Т. Ярошенко, О. Сербін та О. Ярошенко (2022); І. Драч на основі аналізу досвіду провідних європейських університетів надала такі рекомендації для університетів України: розроблення стратегічних планів відкритої науки, дорожньої карти розвитку дослідницької інфраструктури відкритої науки; механізмів залучення громадян до досліджень, запровадження цифрової платформи «Ukrainian Open Science» для національної системи забезпечення якості дослідницької діяльності (Драч, 2022); у дослідницькому полі О. Бруй (2016) перебувають такі питання: відкритий доступ, значення і роль відкритого доступу в наукових комунікаціях; огляд основних особливостей інституційних репозитаріїв, програмне забезпечення, на основі якого вони функціонують найефективніше.

Мета статті – визначити стан та напрями підвищення ефективності реалізації концепції відкритої науки в бібліотеках закладів вищої освіти України.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети і розв'язання завдань проведено контент-аналіз вебсайтів ЗВО, їх бібліотек та інституційних репозитаріїв; застосовано системний і компаративний підходи до узагальнення його результатів; статистичний аналіз для опрацювання довідників про діяльність мережі освітянських бібліотек НАПН і МОН України. Використання методів аналізу та синтезу, узагальнення, систематизації дало змогу узагальнити тематичний діапазон проведених заходів за участю фахівців бібліотек галузевих і багатогалузевих університетів України. Контент-аналіз їх інформаційних ресурсів виконано з урахуванням характеристик відкритої науки, сформульованих на основі результатів аналізу документів ЮНЕСКО, Європейської Комісії, Європейської асоціації університетів, описаних і представлених І. Драч (2022).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Бібліотеки ЗВО здійснюють фундаментальні та прикладні дослідження, виконують функції провідних координаційних і методичних центрів мережі освітянських бібліотек, проводять потужну культурно-просвітницьку та науково-методичну роботу. З усієї сукупності цих закладів було обрано 12 бібліотек ЗВО, які, відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», є спеціальними бібліотеками, що задовольняють «професійні (наукові, виробничі, навчальні) інформаційні потреби певної категорії користувачів» (Верховна Рада України, 1995).

На основі статистичних даних (Гончаренко & Хемчян, 2022) про діяльність мережі освітянських бібліотек, підпорядкованих НАПН і МОН України, результатів контент-аналізу вебсайтів бібліотек ЗВО та наповнення їх інституційних репозитаріїв визначено сучасний стан реалізації концепції відкритої науки університетськими бібліотеками України (табл. 1).

Таблиця 1.

Складові реалізації практик відкритої науки бібліотеками ЗВО України¹

Назва закладу вищої освіти	Відкриті дані досліджень
	методичний супровід та підтримка функціонування репозитаріїв, проведення тренінгів, розроблення методичних та інструктивних матеріалів
Наукова бібліотека Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка	<i>інституційний репозитарій</i> налічує майже 1700 документів; <i>практикум</i> «Засоби і платформи дистанційної комунікації у бібліотечній практиці»; <i>збірник матеріалів</i> конференції «Медіаграмотність – ключова компетенція сучасного бібліотекаря»; <i>наук.-практ. семінар</i> «Медіаграмотність – ключова компетенція сучасного бібліотекаря»; <i>бібліогр. список</i> «Цифрова трансформація вищої освіти»; <i>бібліогр. огляд</i> «Трансформація інформаційної функції бібліотеки»; вищого навчального закладу в сучасних умовах»; доступ до передплачених ресурсів Research4Life (доступ до електронних колекцій книг і журналів міжнародних видавництв Elsevier, Springer Nature, John Wiley & Sons)

¹ Станом на 2022–2023 рр.

Продовження табл. 1

<p>Наукова бібліотека Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка</p>	<p><i>в інстит. репозит. розміщено 2988 електронних документів; доповнена відсканованими унікальними виданнями Івана Франка та містить 52 видання; тренінг-практикум «Що таке плагіат і як його уникнути?»;</i> інформаційні матеріали для дослідників «Ідентифікатори вченого» (ORCID, Researcher ID, Research Gate)</p>
<p>Бібліотека Дніпровського національного університету ім. Олеса Гончара</p>	<p><i>Цифровий репозитарій</i> містить електронні версії книг, монографій, навчальних посібників, зб. методичних вказівок, конспектів лекцій, презентації; низка <i>практ. реком.</i> щодо отримання цифрових ідентифікаторів вченого, наукометричних показників, доступ до бібліографічних БД; доступ до передплачених ресурсів</p>
<p>Наукова бібліотека Житомирського державного університету ім. Івана Франка</p>	<p>Інстит. репозит. містить 29 485 документів; доступ до передплачених <i>електрон. баз даних</i> ScienceDirect, Springer Nature, <i>майстер-клас</i> «Консультативні заняття з редагування та заповнення профілів науково-педагогічних працівників та аспірантів університету у Google Scholar, ORCID та ResearcherID»; <i>інформ. матеріали</i> «Журнали у БД Web of Science», «Інструкція визначення квартиля журналу», «Презентації «Мій профіль»»; <i>інформ. матеріали</i> для роботи зі Scopus, Web of Science, реєстрація в ORCID ті інші цифрові ідентифікатори; <i>корисні ресурси</i> «Відкриті освітні ресурси», «Ресурси відкритого доступу»</p>
<p>Наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка</p>	<p>Інстит. репозит. ElarK-PNU містить понад 7000 документів; <i>електронні бази даних</i> Science Direct, Springer Nature; <i>бібліомотиватор</i> «Інформаційна грамотність в сучасному світі»; <i>бібліотечно-бібліографічні уроки</i> з основ академічної доброчесності (для здобувачів вищої освіти «бакалавр»); інформаційна година «Культура академічної доброчесності» (24.02.2022 р.); <i>презентація матеріалів</i> «Академічна доброчесність – шлях до успіху»</p>
<p>Наукова бібліотека ім. академіка М. О. Лавровського Ніжинського державного університету імені М. В. Гоголя</p>	<p>Інстит. репозит. ENGSUIR – 3000 документів; інформаційні ресурси на допомогу науковцям «Бібліометричні профілі», Scopus, WoS, EBSCOhost; учасник проекту ELibUkr, <i>електронний архів</i> оцифрованих стародруків, рукописних та архівних документів: додаток до робоч. табл. <i>навч.-практ. семінар</i> «Бібліотека – відкритий публічний простір» (онлайн дистанційні форми роботи з користувачами: особливості і проблеми)</p>
<p>Наукова бібліотека Сумського державного педагогічного ун-ту ім. А. С. Макаренка</p>	<p>Інстит. репозит. eSSPU вміщує понад 14 000 документів; рейтинг IP у вітчизняних та міжнародних реєстрах, наукометричних БД; <i>рубрики</i> «Академічна доброчесність», «Організація наукового дослідження», «Публікаційна діяльність», «Бібліометрія. Інформаційний супровід наукового дослідження», Ресурси відкритого доступу, <i>видавнича діяльність</i>: журнал «Наука та метрика», <i>навч.-практ. семінар</i> «Місце наукової бібліотеки в сучасній моделі інформаційно-освітнього</p>

Продовження табл.1

	середовища університету»; <i>інструктивні матеріали</i> «Наукометрія. Короткий довідник для молодого вченого: як не загубитися в сучасному науковому світі», <i>слайд-презент</i> . «Наука світового масштабу: принципи роботи Web of Science», «Ідентифікація вченого в наукометричному просторі», <i>проект</i> Жан Моне Модуль EURODOCS
Бібліотека Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка	Інстит. репозит. DSpace TNPU містить 23,5 тис. документів, доступ до міжнародних повнотекстових баз даних: IOBscience, EBSCO; електронних ресурсів видавництва Bentham Science; Research4Life: Dimensions, Scopus, ProQuest Dissertations & Theses Global, Zenodo; міжнародних наукових баз даних Scopus і Web of Science; <i>тренінг</i> «Інформаційні ресурси бібліотек: Актуальність. Доступність. Потенціал»; <i>зб. матеріалів конференції</i> «Еволюція сучасної бібліотеки: від класичної до цифрової», <i>інформ.-анал. огляди</i> «Розробка універсальної багатоступінчастої біотехнології «in vitro – ex vitro – in situ» для стабілізації популяцій рідкісних видів рослин»; <i>інформ.-анал. огляд</i> «Розробка набору біопроб-біомаркерів для оцінки впливу фармацевтичних препаратів на водні екосистеми»; <i>вебінар</i> «Відкритий доступ. Відкрита наука»; <i>проект</i> «Гнатюкіана в цифровому просторі»
Наукова бібліотека Уманського державного педагогічного ун-ту ім. Павла Тичини	Інстит. репозит. eUSPUIR містить 15 000 документів; для науковців доступ до передплачених БД Web of Science, Scopus, Sciencedirect, Bentham Science Publishers, Research4Life Springer; бібліометричні профілі: ORCID, Google Академія; міжнародні стилі цитування; <i>серія навчальних семінарів</i> по роботі з базами даних Scopus та WoS
Наукова бібліотека Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди	Інстит. репозит. EKhNPUIR містить 12 000 документів, електронні повнотекстові документи наукового та навчально-методичного призначення; <i>тренінги</i> «Інформаційна культура користувачів», «Бібліотека як інформаційно-пошукова система», «Електронний архів (репозитарії) – розміщення наукових публікацій авторів»; <i>вебінари</i> «Інформаційна грамотність, робота з бібліографічними менеджерами та онлайн сервісами пошуку плагіату»; <i>презентація</i> «Правила складання цитувань та списку використаних джерел у наукових роботах за міжнародним стилем», «Академічна доброчесність: формування власної професійної культури: для здобувачів освіти університету»; доступ до міжнародних баз даних Web of Science, Scopus, Science Direct, доступ до ресурсів Research4Life; доступ до ресурсів бібліотеки Кардіффського університету, доступ до міжбібліотечного абонементу <i>Rapid ILL</i> (надає можливість замовляти та отримувати в електронній формі матеріали із понад 500 бібліотек Європи та США)
Наукова бібліотека Херсонського державного університету	Інстит. репозит. eKhSUIR.kspu.edu містить 18 769 документів; у межах проекту «Research4Life» відкрито доступ до повнотекстових ресурсів баз даних ScienceDirect, до баз даних Scopus, Researcher Discovery, Researcher Academy, Mendelej;

Продовження табл. 1

	<p><i>семинар-тренінг</i> «Підготовка публікацій до видань, включених до наукометричних баз даних Scopus, Web of Science, (Core Collection); <i>цикл семінарів</i>: «Інформаційні ресурси і сервіси для науки та освіти»; <i>практ. семінар</i> «Електронний архів-репозитарій наукових публікацій учених і здобувачів вищої освіти ХДУ eKhSUIR для підтримки відкритої науки»; <i>інформ. огляд</i> «Академічна доброчесність в науці і освіті»; <i>семинар-тренінг</i> «Як працювати з програмними засобами перевірки на плагіат?»; <i>цикл семінарів</i>: «Інформаційні ресурси і сервіси для науки та освіти»; <i>семінари-тренінги</i> «Особливості роботи з програмними засобами перевірки на плагіат Unichek та Strikeplagiarism»</p>
<p>Наукова бібліотека Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича</p>	<p>Інстит. репозит. ARCher містить понад 7000 документів; учасник проекту ELibUkr; Simple Search Metadata (SSM); доступ до повнотекстових ресурсів баз даних JSTOR Archive Journals, ScienceDirect, Springer Nature; <i>тренінг</i> «Відкритий доступ: інституційні та тематичні репозитарії, журнали відкритого доступу»; <i>цикл семінарів</i> щодо використання засобів сучасної наукової комунікації»; інформаційні матеріали щодо науком. показників, світові наук. БД наукові профілі; упорядкування профілю університету та окремих профілів науковців ЧНУ в наукометричній БД Scopus, доступ до електронної бібліотеки НБ ЧНУ: «Науковий вісник ЧНУ», газети «Буковина», першої україномовної газети краю; оцифрування цінних та рідкісних книг, що становлять національне надбання України, виставлено у відкритий доступ 87 документів на порталі «Цифрові колекції. Цифрова бібліотека Буковинензія=Bucovinensia»</p>

Дані табл. 1 засвідчують, що спільними для бібліотек ЗВО є такі напрями діяльності: підтримка дослідницької інфраструктури університету, що відображається в участі у збереженні та управлінні інституційними репозитаріями публікацій, оновленні контенту, а також самоархівуванні записів, описі та збереженні метаданих. Всі бібліотеки опікуються функціонуванням інституційних репозитаріїв, а наукові бібліотеки НДУ ім. М. В. Гоголя, ЧНУ ім. Юрія Федьковича є учасниками ELibUkr.

Вищевикладених показників достатньо, щоб констатувати наявність процесу становлення *відкритої* науки в освітньому, науково-дослідницькому, соціокомунікаційному середовищі бібліотек ЗВО, репрезентованих у вибірці різними типами університетів.

Зазначимо, що відкрита наука передбачає:

1. Відкриті дані досліджень;
2. Відкриту академічну комунікацію;
3. Відкритий доступ до інформаційних ресурсів.

У вибірці із 12 бібліотек ЗВО представлено галузеві та багатогалузеві університети. Тому відомості про участь наукових бібліотек ЗВО в процесі становлення відкритої науки продовжимо з поступовим формулюванням узагальнень про місце та включеність (інклюзію) бібліотечних установ у дослідницьку інфраструктуру університетів.

Освітню і науково-дослідницьку діяльність ЗВО розглядаємо як сукупність етапів, що відрізняються відповідними завданнями і цілями на кожному з них:

- на етапі підготовки (вибору інформаційних ресурсів) для інформаційного пошуку джерел фахівці бібліотек пропонують доступ до Scopus, Web of Science, Research4Life, Dimensions, ProQuest Dissertations & Theses Global, контенту інституційних репозитаріїв. Зазначимо, що на головній сторінці ІР розміщено основні нормативні та інструктивні матеріали, що стосуються укладання договору про авторське право, положення про інституційний репозитарій, інструкції щодо реєстрації в особистому кабінеті та алгоритму дій для внесення автором публікації;
- на етапі отримання рекомендацій про документи, що містять важливі наукові дані, надається віддалений доступ до таких ресурсів, як Scopus, Web of Science, Mendeley, послуга міжбібліотечного абонементу *Rapid ILL* Кардіфського університету (доступ надає ХНПУ ім. Г. С. Сковороди);
- на етапі ознайомлення (перегляд анотацій, читання текстів) пропонуються можливості використання ресурсів на платформі EBSCO, Mendeley (доступ надають ЖДУ ім. І Франка, НДУ ім. М. В. Гоголя, К.-ПНПУ ім. Івана Огієнка);
- на етапі аналітико-синтетичного опрацювання текстових даних відкритий доступ до повнотекстових версій документів, метаданих публікацій підтримується за допомогою Google Scholar, Publons; вивчення та застосування можливостей ресурсів EndNote, Mendeley (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди);
- етап підготовки до публікації та поширення відомостей про публікацію реалізується за допомогою електронних архівів: arXiv, ResearchGate, PubMed, E-Lis, інституційних репозитаріїв;
- застосування цифрових інструментів (Zenodo) для поширення даних і коду публікації;
- вибір журналів для публікації результатів наукового дослідження: DOAJ, Scopus, WoS;
- етап поширення (пропагування) результатів дослідження, підтримка власного дослідницького профілю в інтернеті: ORCID, ResearcherID, ResearchGate, Google Академія.

ВИСНОВКИ

Проаналізовано тематичний діапазон електронних ресурсів, сервісів, інформаційних дайджестів, підготовлених за участю фахівців бібліотек ЗВО; схарактеризовано методичний і нормативно-інструктивний супровід функціонування інституційних репозитаріїв. Встановлено спільні тенденції у процесі впровадження концепції відкритої науки в бібліотеках ЗВО України.

Представлені результати контент-аналізу цифрових ресурсів та сервісів 12 бібліотек-учасниць мережі освітянських бібліотек НАПН і МОН України уможливають позиціонування таких узагальнень. По-перше, відкритий доступ забезпечується через депонування або «зелений» шлях до відкритого доступу, всі бібліотеки, що увійшли у вибірку, здійснюють інформаційну, методичну підтримку інституційних репозитаріїв у частині управління процесом опису, упорядкування метаданих публікацій, розробляють інструктивно-методичні матеріали для дослідників. По-друге, наведені відомості про основні напрями діяльності бібліотек розширюють комплекс виконуваних завдань у багатоаспектному вимірі, забезпечуючи відкритий доступ до бібліографічних, наукометричних баз наукової ін-

формації; впорядковуючи авторські профілі шляхом розроблення інструктивно-методичних рекомендацій; встановлення тематики та проведення низки заходів освітнього та просвітницького характеру (тренінги, вебінари, тиждень відкритого доступу, бібліомотиватори, бібліотечно-бібліографічні уроки); розміщення оцифрованих колекцій на вебсайтах бібліотек («Буковинензія=Висоvinensia», «Гнатюкіана»); рівень участі університетських бібліотек у видавничих процесах щодо підтримки журналів відкритого доступу визначається в межах політики підготовки до оприлюднення журналів, як-от «Наука та метрика», що видається науковою бібліотекою СумДПУ ім. А. С. Макаренка.

Перспективами подальших досліджень означеної проблематики має бути вивчення ступеня задоволеності користувачів бібліотек ЗВО сервісами та продуктами відкритого доступу, визначення критеріїв ефективності реалізації практик відкритої науки в цифровому комунікаційному просторі.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Білоус, В. С. (2019, 28–29 травня). Наукометричні дослідження та бібліометричні технології у діяльності університетської бібліотеки. В *Сучасна бібліотека: проблеми, досвід та вектори розвитку* [Матеріали конференції] (с. 5–10). Наукова бібліотека Національного фармацевтичного університету.
- Бруй, О. (2016, 25 жовтня). *Відкритий доступ до наукової інформації: хто, для чого і як* [Слайди PowerPoint]. <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/17904>
- Верховна Рада України. (1995, 27 січня). *Про бібліотеки і бібліотечну справу* (Закон № 32/95-ВР). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>
- Верховна Рада України. (2014, 1 липня). *Про вищу освіту* (Закон № 1556-VII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
- Гончаренко, О. Л., & Хемчян, І. І. (Уклад.). (2022). *Науково-інформаційна та соціокультурна діяльність провідних освітянських бібліотек – 2022*. ТВОРИ.
- Драч, І. (2022). Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду з реалізації політики і процедур імплементації концепції «Відкрита наука» в університетах. В В. Луговий & О. Петроє (Ред.), *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду з підвищення дослідницької спроможності університетів України в умовах війни та повоєнного відновлення у контексті імплементації концепції «Відкрита наука»* (с. 24–38). Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.
- Кабінет Міністрів України. (2016, 23 березня). *Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»* (Розпорядження № 219-р). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-р>
- Кабінет Міністрів України. (2022, 8 жовтня). *Про затвердження національного плану щодо відкритої науки* (Розпорядження № 892-р). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#Text>
- Калюжна, Н. (2021, 18–19 листопада). Роль постійних ідентифікаторів у забезпеченні відкритого доступу до наукових публікацій. В *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* [Матеріали конференції] (с. 133–134). Харківська державна академія культури. <http://eprints.rclis.org/42741/1/THE%20ROLE%20OF%20PERSISTENT%20IDENTIFIERS.pdf>
- Калюжна, Н. (2023). Упровадження принципів відкритого доступу в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*, 6(1), 149–159. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.1.2023.283984>

- Копанева, В., & Костенко, Л. (2021). Система репозитаріїв України. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 61, 115–127. <https://doi.org/10.15407/np.61.115>
- Ярошенко, Т. (2021). Відкритий доступ, відкрита наука, відкриті дані: як це було і куди йдемо: (до 20-ліття Будапештської ініціативи Відкритого доступу). *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 8, 10–26. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.8.2021.247582>
- Ярошенко, Т., Сербін, О., & Ярошенко, О. (2022). Відкрита наука: роль університетів та бібліотек у сучасних змінах наукової комунікації. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*, 5(2), 277–292. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.5.2.2022.270132>
- Banks, G. C., Field, J. G., Oswald, F. L., O'Boyle, E. H., Landis, R. S., Rupp, D. E., & Rogelberg, S. G. (2019). Answers to 18 Questions About Open Science Practices. *Journal of Business and Psychology*, 34(3), 257–270. <https://doi.org/10.1007/s10869-018-9547-8>
- European Commission. (2016). *Open innovation, open science, open to the world – A vision for Europe*. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2777/061652>
- Hall, R. (2020, December 1). *Information Technology for Open Science: Innovation for Research*. EDUCAUSE Review. <https://er.educause.edu/articles/2020/12/information-technology-for-open-science-innovation-for-research>
- Heck, T., Peters, I., Mazarakis, A., Scherp, A., & Blümel, I. (2020). Open science practices in higher education: Discussion of survey results from research and teaching staff in Germany. *Education for Information*, 36(3), 301–323. <https://doi.org/10.3233/EFI-190272>
- Heck, T., & Heudorfer, A. (2018). Die Offenheit der wissenschaftlichen Ausbildung: Potenziale von offenen Lehr-/Lernpraktiken für forschendes Lernen. *Medien Pädagogik*, 32, 72–95. <https://doi.org/10.21240/mpaed/32/2018.10.25.X>
- UNESCO. (2021). *UNESCO Recommendation on Open Science*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://doi.org/10.54677/MNMF8546>

REFERENCES

- Banks, G. C., Field, J. G., Oswald, F. L., O'Boyle, E. H., Landis, R. S., Rupp, D. E., & Rogelberg, S. G. (2019). Answers to 18 Questions About Open Science Practices. *Journal of Business and Psychology*, 34(3), 257–270. <https://doi.org/10.1007/s10869-018-9547-8> [in English].
- Bilous, V. S. (2019, May 28–29). Naukometrychni doslidzhennia ta bibliometrychni tekhnologii u diialnosti universytetskoï biblioteki [Scientific research and bibliometric technologies in the activities of the university library]. In *Suchasna biblioteka: problemy, dosvid ta vektory rozvytku* [Modern library: problems, experience and development vectors] [Conference proceedings] (pp. 5–10). Scientific Library National University of Pharmacy [in Ukrainian].
- Brui, O. (2016, October 25). *Vidkrytyi dostup do naukovoï informatsii: khto, dlia choho i yak* [Open access to scientific information: who, why and how] [PowerPoint slides]. <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/17904> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016, March 23). *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku "Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy"* [On approval of the Library Development Strategy for the period up to 2025 "Qualitative changes in libraries for sustainable development of Ukraine"] (Order No. 219-r). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-p> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022, October 8). *Pro zatverdzhennia natsionalnoho planu shchodo vidkrytoi nauky* [On approval of the national plan for open science] (Order No. 892-r). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- Drach, I. (2022). Analiz providnoho vitchyznianoho ta zarubizhnoho dosvidu z realizatsii polityky i protsedur implementatsii kontseptsii "Vidkryta nauka" v universytetakh

- [Analysis of the leading domestic and foreign experience in the implementation of policies and procedures for the implementation of the "Open Science" concept in universities]. In V. Luhovyi & O. Petroie (Eds.), *Analiz providnoho vitchyznianoho ta zarubizhnoho dosvidu z pidvyshchennia doslidnytskoi spromozhnosti universytetiv Ukrainy v umovakh viiny ta povoiennoho vidnovlennia u konteksti implementatsii kontseptsii "Vidkryta nauka"* [Analysis of the leading domestic and foreign experience in increasing the research capacity of Ukrainian universities in the conditions of war and post-war reconstruction in the context of the implementation of the "Open Science" concept] (pp. 24–38). Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- European Commission. (2016). *Open innovation, open science, open to the world – A vision for Europe*. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2777/061652> [in English].
- Hall, R. (2020, December 1). *Information Technology for Open Science: Innovation for Research*. EDUCAUSE Review. <https://er.educause.edu/articles/2020/12/information-technology-for-open-science-innovation-for-research> [in English].
- Heck, T., Peters, I., Mazarakis, A., Scherp, A., & Blümel, I. (2020). Open science practices in higher education: Discussion of survey results from research and teaching staff in Germany. *Education for Information*, 36(3), 301–323. <https://doi.org/10.3233/EFI-190272> [in English].
- Heck, T., & Heudorfer, A. (2018). Die Offenheit der wissenschaftlichen Ausbildung: Potenziale von offenen Lehr-/Lernpraktiken für forschendes Lernen [The openness of scientific education: Potentials of open teaching/learning practices for research-based learning]. *Medien Pädagogik*, 32, 72–95. <https://doi.org/10.21240/mpaed/32/2018.10.25.X> [in German].
- Honcharenko, O. L., & Khemchian, I. I. (Comps.). (2022). *Naukovo-informatsiina ta sotsiokulturna diialnist providnykh osvitiianskykh bibliotek – 2022* [Scientific, information and socio-cultural activities of leading educational libraries – 2022]. TVORY [in Ukrainian].
- Kaliuzhna, N. (2021, November 18–19). Rol postiiynykh identyfikatoriv u zabezpechenni vidkrytoho dostupu do naukovykh publikatsii [The role of persistent identifiers in fostering open access to research papers]. In *Kulturolohiia ta sotsialni komunikatsii: innovatsiini stratehii rozvytku* [Cultural studies and social communications: innovation strategies of development] [Conference proceedings] (pp. 133–134). Kharkiv State Academy of Culture. <http://eprints.rclis.org/42741/1/THE%20ROLE%20OF%20PERSISTENT%20IDENTIFIERS.pdf> [in Ukrainian].
- Kaliuzhna, N. (2023). Uprovadzhennia pryntsyypiv vidkrytoho dostupu v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku [Open access principles implementation in Ukraine: current state and future perspectives]. *Digital Platform: Information Technologies in Sociocultural Sphere*, 6(1), 149–159. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.1.2023.283984> [in Ukrainian].
- Kopanieva, V., & Kostenko, L. (2021). Systema repozytariiv Ukrainy [System of repositories of Ukraine]. *Academic Papers of Vernadsky National Library of Ukraine*, 61, 115–127. <https://doi.org/10.15407/np.61.115> [in Ukrainian].
- UNESCO. (2021). *UNESCO Recommendation on Open Science*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://doi.org/10.54677/MNMH8546> [in English].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1995, January 27). *Pro biblioteky i bibliotechnu spravu* [On libraries and librarianship] (Law No. 32/95-VR). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2014, July 1). *Pro vyshchu osvitu* [On higher education] (Law No. 1556-VII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
- Yaroshenko, T. (2021). Vidkrytyi dostup, vidkryta nauka, vidkryti dani: yak tse bulo i kudy ydemo: (do 20-littia Budapeshtskoi initsiatyvy Vidkrytoho dostupu) [Open access, open science, open data: how it was and where we are going (to the 20th anniversary of the Budapest Open access declaration)]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 8, 10–26. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.8.2021.247582> [in Ukrainian].
- Yaroshenko, T., Serbin, O., & Yaroshenko, O. (2022). Vidkryta nauka: rol universytetiv ta bibliotek u suchasnykh modernakh naukovoii komunikatsii [Open science: the role of universities and libraries in modern changes in scientific communication]. *Digital Platform: Information Technologies in Sociocultural Sphere*, 5(2), 277–292. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.5.2.2022.270132> [in Ukrainian].

UDC 027.7:[004:001.103-025.28

Vladyslav Kasian,

*PhD in Philosophy, Associate Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
ORCID: 0000-0003-0539-4531
e-mail: kasjanvv@gmail.com*

Valerii Kushnarov,

*PhD in Cultural Studies, Associate Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
ORCID: 0000-0003-3037-1841,
e-mail: VKusnarov@ukr.net*

LIBRARIES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE PREVALENCE OF OPEN SCIENCE PRACTICES

The aim of the article is to determine the state and directions for improving the implementation effectiveness of the open science concept in libraries of higher education institutions of Ukraine.

Research methods. To achieve the set goal and solve the tasks, content analysis, systematic approach, methods of analysis and synthesis, generalization and systematization are used.

Scientific novelty. On the basis of the formed sample of 12 libraries of Ukrainian higher education institutions (HEIs), the thematic range of electronic resources and services of institutional repositories is identified, as well as the methodical and regulatory support for their functioning is characterized. The article highlights peculiarities of implementing the basic principles of open science by libraries of Ukrainian HEIs, additionally, reveals the reserves for developing an open information space for scientists and education seekers.

Main conclusions. Based on the analysis of Ukrainian and foreign researchers' scientific works, the contribution of scholars to the formation of conceptual foundations of open science as a communication phenomenon, which is of key importance for the development of the digital society and knowledge society in total, is established. A number of priority tasks that need to be solved are formulated: improving the means of technological support for institutional repositories; providing libraries of HEIs with open access to subscribed resources and abstract bibliographic databases, as well as collections of digitized publications included in the State Register of National Cultural Heritage of Ukraine; providing educational materials in open access (disciplines programs, lectures notes, meetings protocols, didactic materials, etc.); elaborating and implementing a number of information, library and educational methodologies of scientific interaction with different categories of users. The significance of the resource potential of modern practices in HEIs libraries in prevalencing the achievements of open science is substantiated and summarized; the current state of implementing the open science concept in Ukrainian HEIs is determined. Prospects for further research include testing different aspects of the open access implementation; development of open science tools and services by HEIs libraries.

Keywords: open science; open access; research infrastructure; scientific library; library of the institution of higher education; higher education institutions.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2023 р.